

Mihalková, Gabriela

**Téma migrácie v literárnovednej reflexii slovenskej prózy
publikovanej po roku 2000**

In: *Výzvy súčasnosti: nová témata české a slovenské literatury (2000-2017)*. Pospíšil, Ivo (editor). 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2019, pp. 107-112

ISBN 978-80-88296-05-8

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81640>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Gabriela Mihalková (Prešov)

Téma migrácie v literárnovednej reflexii slovenskej prózy publikovanej po roku 2000

Abstrakt

Príspevok analyzuje vedeckú reflexiu tematiky migrácie v slovenskej próze vydávanej po roku 2000. Materiálovým základom výskumu bolo päť literárnovedných zborníkov *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000* (2013, 2014, 2015, 2017, 2018), kde sa ukázalo, že téma migrácie je neustále prítomnou, i keď nie dominantnou problematikou. Migrácia sa v súčasnej slovenskej próze tematizuje buď ako súčasť histórie etnika, alebo ako súčasť aktuálnej podoby ženskej postavy.

Kľúčové slová: slovenská literatúra, migrácia, literárna veda

Abstract

The theme of Migration in the Literary Critical Reflection of Slovak Prose Published after 2000

The article analyzes the scientific reflection of the issue of migration in Slovak prose published after 2000. The material basis of the research were five books of contributions *The poetological and axiological aspects of the Slovak literature after 2000* (2013, 2014, 2015, 2017, 2018) where it turned out that the issue of migration is present, though not a dominant issue, and it has been stated that migration in contemporary Slovak prose occurs either as part of the history of the ethnic group or as part of the current form of the female figure.

Key words: Slovak literature, migration, literary science

Príspevok je parciálnym výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0157/17 *Literárne podoby migrácie*, zodpovedná riešiteľka M. Kubealaková, kde sa venuje pozornosť téme vonkajšej a vnútornej, dobrovoľnej a vynútenej, nevratnej a dočasnej, individuálnej alebo kolektívnej migrácie, možnosti prekročovania hraníc reálnych i pomyselných (územných, národných a národnostných, náboženských, jazykových, osobnostných atď.). Materiálovým základom výskumu tu orientovaného na analýzu vedeckej reflexie tematiky migrácie v slovenskej literatúre vydávanej po roku 2000 sú literárnovedné zborníky *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku*

2000 z rokov 2013, 2014, 2015, 2017, 2018 z konferencií konaných na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Výber zborníkov, ktoré nie sú tematicky vyhranené, poskytuje možnosť identifikácie miery zastúpenia témy migrácie popri iných témach, ktoré zaujímajú literárnu vedu, frekvenciu, ale aj hĺbku záujmu. Okrem samotného termínu migrácia a jej tvarov, berieme do úvahy aj analýzy fenoménov ako sťahovanie (vysťahovanie, presťahovanie), premiestňovanie, pohyb, cesta, ak sa používajú vo význame blízkom sémantike slova migrácia definovanom *Slovníkom súčasného slovenského jazyka* ako „pohyb osôb, sociálnych skupín al. väčších celkov obyvateľov v rámci územia štátu al. i medzi štátmi, spojený s prechodnou al. trvalou zmenou miesta pobytu“.¹ Pozornosť sa nevenuje všeobecnému významu cesty ako pohybu, ak sa nespája s trvalejšou zmenou miesta pobytu, ani javom reflektovaným ako duchovná, spirituálna cesta, cesta k sebe samému, cesta pamäťou a pod., prítomným dominantne v príspevkoch venovaných poézii,² ale aj próze³ a literatúre pre deti a mládež.⁴

Prvý zo série prešovských zborníkov *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000* z roku 2013 obsahuje 46 príspevkov na 546 stranách, pričom tvar *migr* sa vyskytuje 36-krát, z toho len v jednom prípade nešlo o tematické použitie slova, ale o vyjadrenie procesu modelovania postavy.⁵ Všetky výskyty slova migrácia a jeho tvarov sa nachádzali v štúdiách venovaných prozaickým textom, ani raz sa slovo migrácia nevyskytlo v príspevkoch analyzujúcich poéziu. Vo väčšine príspevkov sa len konštatuje prítomnosť migrácie ako súčasť sujetu literárnej postavy,⁶

¹ JAROŠOVÁ, Alexandra (ved. red.): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 227.

² Napríklad: ŠAFRANOVÁ, Lenka: *K priestorovým dominantám hory a kopca v básňach Jána Gavuru a Rudolfa Juroleka*. In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014, s. 196 – 209 alebo HOSTOVÁ, Ivana: *Post-post, pre-post či kom-post? (O novej knihe poézie Michala Habaja)*. In: ibidem, s. 156 – 165, kde sa interpretuje *Yangtik* zo zbierky *Michal Habaj* (2012) ako záznam cesty k sebe.

³ Cestu postavy k vlastnej pamäti vo Vadasovej poviedke analyzuje BENIKOVSKÝ, Martin: *Marek Vadas a penetrancia mlčania*. In: ibidem, s. 92.

⁴ O metafore cesty v próze D. Heviera viz ANDRIČÍKOVÁ, Markéta: *Xaver a Beta alebo Obraz dieťaťa v súčasnej autorskej rozprávke*. In: ibidem, s. 258.

⁵ FORGÁČ, Marcel: *K poetike próz Ivany Dobrakovovej*. In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2013, s. 68.

⁶ SUCHOŇ-CHMIEL, Barbara: *Otázka zla v próze Vilikovského*. In: ibidem, s. 127 – 140; ŠAFRAN, Radoslav: *K demýtizácii materstva v próze Moniky Kompanikovej Piata loď*. In: ibidem, s. 281 – 289; SOUČKOVÁ, Marta: *Od poviedky k románu alebo Prečo niektorí autori nemôžu písať román*. In: ibidem, s. 81 – 93; MAJEREK, Rafał: *Z kroniki pewnego pokolenia. O powieści Petra Šuleja História*. In: ibidem, s. 115 – 126. Vo všetkých prípadoch ide len o zmienku, nie o analýzu fenoménu migrácie prítomného v súčasnej slovenskej próze.

raz ako životopisný údaj autorky,⁷ migrácii sa nevenuje nijaká osobitná pozornosť, neanalyzuje sa, nesystematizuje sa, spomína sa len v rade iných motívov. Pochopiteľne vyššiu frekvenciu zastúpenia malo slovo migrácia v príspevkoch venovaných prózám tých autoriek, ktoré tému spracovali ako nosnú, tvoriacu buď ústredný chronotop rozprávania ako v prípade knihy *Buchty švabachom* (2011) Zusky Kepplovej, alebo ústredný problém príbehu ako v prípade *Yesim* (2006) Svetlany Žuchovej.

D. Lešová, píšuca o tvorbe S. Žuchovej, spomenula emigráciu raz ako súčasť reprezentácie rôznosti v próze *Dulce de leche* (2003) a dvakrát v súvislosti s prózou *Yesim*, kde protagonistka s intenzívnym pocitom „cudzincstva“ hľadá naplnenie premiestňovaním sa rovnako, ako predtým emigrovanie jej rodiny z tureckého Izmiru do kultúrnej odlišnej Viedne vyjadrovalo túžbu po možnosti začať odznova.⁸ *Buchty švabachom* Z. Kepplovej analyzovala J. Varcholová, ktorá sa síce viac venovala rodovým a kultúrnym aspektom príbehu, no za spojivo postáv Kepplovej próz označuje ich migráciu medzi európskymi metropolami a na rozdiel od iných literárnych vedcov odlišuje emigráciu (zdôraznenie slovenského pôvodu postáv) od imigrácie používanej v prípade orientácie na pobyt v novej krajine.⁹

Podrobnejšie sa migrácii v diele Z. Kepplovej *Buchty švabachom* venovala I. Hajdučeková, píše o migrácii v rôznom čase (migrácia súčasných postáv a ich predkov), v rôznych priestoroch (voda, zem, podzemie – metro), spomína „topograficky poňaté „mapovanie“ migračného priestoru a alternatívne formy migrácie (sezónna, dočasná, kyvadlová)“.¹⁰ Opisuje motivácie a dôsledky migrácie, procesy integrácie a častejšie stavy vykorenivosti spojené s problematikou etnicity a rodovej či sociálnej identity, tak ako sa objavujú v Kepplovej knihe. Osobitne opisuje postavy „mníchov a cirkusantov“, teda tých, ktorí vnútorne „emigrujú“ z pozemského priestoru a realizujú sa v rámci domova v pohybe alebo putovného domova. Konštatuje, že migrácia sa v diele Kepplovej spája s narúšaním rodových (a ďalších) stereotypov.

Sumarizujúc, v príspevkoch z roku 2013 sa najčastejšie používal tvar emigrácia (s výnimkou príspevku I. Hajdučekovej, kde dominovalo neutrálne migrácia), oveľa menej imigrácia. Popri dominantnom výskyte slova migrácia sa tvary slova vystahovať a prisťahovať objavujú len okrajovo, v príspevku I. Hajdučekovej sa spomína prisťahovalectvo postáv Z. Kepplovej a vystahovalectvo ako súčasť ich histórie, v príspevku D. Lešovej prisťahovalkyňa *Yesim* S. Žuchovej a jej časté sťahovanie, ktoré charakterizuje aj postavy v ďalšej próze Žuchovej *Zlodeji a svedkovia*.

⁷ Prirovnanie emigrácie A. Salmely do Fínska s politicky vynútenou emigráciou I. Brežnej do Švajčiarska v roku 1968. ŽILKA, Tibor: *Alexandra Salmela v kontexte slovenskej postmodernej prózy*. In: ibidem, s. 30.

⁸ LEŠOVÁ, Daniela: *Tvarovanie témy a návratné motívy v tvorbe Svetlany Žuchovej*. In: ibidem, s. 261 – 280.

⁹ VARCHOLOVÁ, Jana: *K rodovým a kultúrnym aspektom debutu Buchty švabachom*. In: ibidem, s. 201 – 210.

¹⁰ HAJDUČEKOVÁ, Ivica: *Ženy o ženách*. In: ibidem, s. 177.

V zborníku *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II* z roku 2014 sa tvary slova *migr* spomínajú v troch príspevkoch len v rade iných motívov, napríklad M. Součková vymenúva exkluzívne témy slovenskej prózy po roku 2000: „V týchto súvislostiach možno pripomenúť prózy S. Žuchovej *Yesim* (2006) alebo *Zlodeji a svedkovia* (2011), konkretizujúce problémy migrantov, viaceré texty J. Bodnárovej reflektujúce bezdomovecť či imigrantstvo, *Staviarskeho „sociálne“ prózy s rómskou a alkoholickou tematikou, Rumplího čiernorealistické zaznamenávanie sveta [...] a podobne.*“¹¹ Na rozdiel od predchádzajúceho zborníka sa tu objavuje výraz *migrácia* aj v prípade interpretácie básní, konkrétne Veselkovej zbierky *Identity* (2013), no v príspevku M. Mitku, hoci bol nazvaný *Identity Marcely Veselkovej alebo Childe Harold na imigračnom úrade*, sa priamo o migrácii píše len v jednom odseku: „V inom zmysle slova je „rozkmítanie“ identity (tak ako to naznačujeme v úvodných častiach tejto štúdie) vo Veselkovej druhej zbierke signalizované už v jednej z úvodných básní – *Childe Harold na imigračnom úrade. Alúzia na tohto romantického hrdinu z pera lorda Gordona Byrona asociuje motívy putovania, cesty a vonkajšej emigrácie či presnejšie migrovania, no tentoraz nie po európskom kontinente, ale skôr po zákutiach vlastnej osobnej skúsenosti.*“¹² V jednotlivých príspevkoch zborníka *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II* sa stvárnenie témy migrácie v dielach autorov neanalyzuje, len eviduje a autori nepoužívajú žiadny z tvarov slova migrácia dominantne. Kvantitatívne podobne ako tvary slova migrácia sú tu zastúpené aj tvary slova sťahovanie (6-krát), viažuce sa na vonkajšie mimoliterárne skutočnosti (sťahovanie rodiny spisovateľa, sťahovanie vydavateľstva), ale aj skutočnosti vnútrotextové – sťahovanie etnika (Rusínov v *Krajňákovej Entropii* a Židov v *Rankovovom Stalo sa prvého septembra alebo inokedy*).

V treťom zborníku *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 III* sa namiesto slova migrácia objavujú skôr tvary slova sťahovanie a opozícia domova a cudziny. Príspevok K. Gecelovskej mapuje opakovania v tvorbe S. Žuchovej – na rovine motívov témy domova a prisťahovalectva, ale ani raz nespomína migráciu.¹³ Fenoménu domova sa tiež venuje N. Kollárová, v analýze próz M. Rosovej si všíma modelovanie postavy v „medzipriestore“, jej cesty, putovanie po meste.¹⁴

¹¹ SOUČKOVÁ, Marta: *K (z)javom v slovenskej próze po roku 2000*. In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014, s. 12 – 13. Slovo migrácia sa raz vyskytlo aj v reprodukcii tém románu P. Rankova *Stalo sa prvého septembra alebo inokedy* viz SIVČOVÁ, Stanislava: *K tvarovaniu vysokých tematických hodnôt v dielach Pavla Rankova* In: *ibidem*, s. 33; a v sumarizovaní aktivít Ladislava Balleka ako diplomata, ktorý „pomáha emigrantom pri návrate do vlasti získať občianstvo“ VALCEROVÁ, Anna: *Memoáre Ladislava Balleka*. In: *ibidem*, s. 51.

¹² MITKA, Marek: *Identity Marcely Veselkovej alebo Childe Harold na imigračnom úrade*. In: *ibidem*, s. 178.

¹³ GECELOVSKÁ, Katarína: *Hromadenie a princíp opakovania v tvorbe Svetlany Žuchovej*. In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 III*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2015, s. 413 – 431.

¹⁴ KOLLÁROVÁ, Nina: *Priestor v prozaických textoch M. Rosovej*. In: *ibidem*, s. 399 – 412.

Napokon, v príspevku M. Majerčákovvej sa o súčasnej slovenskej próze zovšeobecňujúco konštatuje: „Pri zapájani cudzieho ide zväčša o autorov/autorky, ktorí situujú postavy Slovákov do cudzieho priestoru (Kepplová, Dobrakovová, Rosová) alebo sa k cudzincstvu (vymedzeného na princípe etnicity) automaticky dostávajú pri stvárnovaní našich národných dejín (Krišúfek, Rankov, Krajňák a i.).“¹⁵

V zborníku *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 IV* z roku 2017 sa tvar *migr* vyskytuje v štúdií E. Kušnírovej, R. Majereka a predovšetkým Z. Ištvánfyovej.¹⁶ E. Kušnírová reflektuje inscenáciu K. Horáka *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ludovíta a jeho učeníkov (Dva svety)* (2015) v jej dvoch častiach tvoriacich akoby dva svety, pričom druhý porevolučný svet vystavuje osobnosti obrodzenia „izolácii, samote, emigrácii a chorobe“.¹⁷ R. Majerek upozorňuje na skutočnosť, že v diele M. Rosovej *Dandy* (2011) so sujetom situovaným do Berlína sa na rozdiel od textov o poľských migrantov¹⁸ netematizuje do takej miery hľadanie individuálnej a kolektívnej identity ako tematika sexuality, pohlavia. Jediný príspevok zborníka, v ktorom sa téma migrácie analyzuje dôslednejšie, je príspevok Z. Ištvánfyovej o próze I. Brežnej *Nevďačná cudzinka* (2014), kde sa na úvod konštatuje všeobecnejšie: „Téma cudziny sa už definitívne stala integrálnou časťou súčasnej slovenskej literatúry. Venuje sa jej viacero v zahraničí pôsobiacich spisovateľov a spisovateľiek, no novodobá migrácia sa nevyhýba ani doma tvoriacim autorom a autorkám.“¹⁹ Autorka štúdie píše v súlade s autorkou analyzovaného textu, s I. Brežnou, o emigrácii, vôbec nepoužíva výraz imigrácia, postava zvykajúca si na novú krajinu zotrúva v role cudzinky, ktorá ambivalentne vymedzuje podoby inakosti na osi my – oni, predovšetkým v oblasti jazyka. Téma migrácie je pre Ištvánfyovú východiskom k uvažovaniu o identite, jej „tekutosti“, nestálosti.

V nateraz poslednom zborníku *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 V* (2018) najsystematickejšie reflektuje tému migrácie R. Majerek,²⁰ ktorý sa v dôslednej analýze stratégií migrujúcich postáv v prózach

¹⁵ MAJERČÁKOVÁ, Mária: *(Ne)funkčnosť stereotypov: k obrazu Maďara v súčasnej slovenskej próze*. In: ibidem, s. 349. Podobne bola charakterizovaná situácia v slovenskej literatúre už v roku 2014: SOUČKOVÁ, Marta: c. d., s. 15; a IŠTVÁNFYOVÁ, Zuzana: c. d., s. 104.

¹⁶ KUŠNÍROVÁ, Eva: *Poznámky k inscenácii Prorok Štúr a jeho tiene...* In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 IV*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2017, s. 344 – 354; MAJEREK, Rafaľ: *Zagadnienie płci i seksualności w prozie Michaeli Rosovej*. In: ibidem, s. 184 – 196; IŠTVÁNFYOVÁ, Zuzana: *Identita naša každodenná (Irena Brežná: Nevďačná cudzinka)*. In: ibidem, s. 197 – 207.

¹⁷ KUŠNÍROVÁ, Eva: c. d., s. 348.

¹⁸ ŚLÓARSKA, Joanna: *Autonarracja jako strategia negocjowania tożsamości w tekstach polskich migrantów przebywających w Wielkiej Brytanii i Irlandii po roku 2004*. In: *Teksty Drugie XXVII*, 2016, č. 3, s. 273 – 286.

¹⁹ IŠTVÁNFYOVÁ, Zuzana: c. d., 2017, s. 197.

²⁰ MAJEREK, Rafaľ: *K otázke (ne)možnosti prekročenia hraníc v próze Zusky Kepplovej*. In: M. Součková, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 V*. Prešov: Filozofická

Z. Kepplovej, ich stavov neistoty, pochybností ohľadom vlastnej identity, pocitov nedostatku zakorenenia a príslušnosti odvoláva predovšetkým na spracovania témy migrácie v poľskej literárnej vede (napríklad tri typy stratégií migrantov: otvoriť, zatvoriť, medzi podľa H. Gosk).²¹

Sumarizujúc, v reflexii literárnej vedy sa migrácia zväčša len eviduje v rade ďalších „nových“ tém súčasnej slovenskej prózy, z celkom 188 príspevkov v sérii piatich prešovských zborníkov *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000* mala ústredné postavenie v troch.²² Kým prvý zborník z roku 2013 obsahoval 46 príspevkov na 546 stranách a tvar **migr** sa vyskytoval 36-krát, v druhom s 29 príspevkami na 322 stranách sa tvar **migr** objavil len sedemkrát a podobne nízke zastúpenie témy bolo zaznamenané aj v nasledujúcich zborníkoch. Z hľadiska frekvencie výskytu vidieť, že tak ako v slovenskej próze, ani v literárnej vede sa problematika migrácie, hoci je stále prítomná, nestala dominantou témou,²³ a ak sa migrácia zobrazuje, ide najmä o emigráciu zo Slovenska (výnimku predstavuje *Yesim* S. Žuchovej). Migrácia sa spomína predovšetkým v súvislosti s prozaickou tvorbou (román, poviedky, memoáre), menej v poézii (s výnimkou interpretácie zbierky M. Veselkovej *Identity*). Literárni vedci evidujú migráciu dvojako: ako modelovanie sujetu sťahovania obyvateľstva – etník ukotveného v histórii v knihách spisovateľov (P. Rankov *Stalo sa prvého septembra alebo inokedy*, M. Krajňák *Entropia*) a predovšetkým ako modelovanie migrujúcich postáv v knihách spisovateliek (Z. Kepplová *Buchty švabachom*, S. Žuchová *Yesim*, I. Brežná *Nevďačná cudzinka*).

PhDr. Gabriela Mihalková, PhD.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

17. novembra 1, 08001 Prešov – Slovenská republika

gabriela.mihalkova@unipo.sk

fakulta Prešovskej univerzity, 2018, s. 258 – 271. V zborníku sa analyzuje aj téma migrácie v literatúre pre deti: ANDRIČIKOVÁ, Markéta – PETÁKOVÁ, Dominika: *K tematizácii utečenectva v knihe Mareka Vadasa Útek*. In: ibidem, s. 381 – 389.

²¹ CZAPLIŃSKI, Przemysław – MAKARSKA, Renata – TOMCZOK, Marta: *Poetyka migracji. Doświadczenie granic w literaturze polskiej przłomu XX i XXI wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013; GOSK, Hanna: *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Krakow: TAIWPN UNIVERSITAS, 2012 a ďalšie. Majerek reflektuje aj výsledky slovenskej literárnej vedy, napríklad termín „expatovská próza“ CSIBA, Karol – PASSIA, Radoslav – TARANENKOVÁ, Ivana: *Próza*. In: Hľadanie súčasnosti. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014, s. 37 – 109.

²² HAJDUČEKOVÁ, Ivica: c. d., 2013; IŠTVÁNFOVÁ, Zuzana: c. d., 2017 a predovšetkým MAJEREK, Rafał: c. d., 2018. Štvrtý príspevok s dominantnou témou migrácie sa venoval literatúre pre deti ANDRIČIKOVÁ, Markéta – PETÁKOVÁ, Dominika: c. d.

²³ Pre porovnanie napríklad slovo smrť sa vyskytuje vyše 70-krát, láska vyše 40-krát v zborníku SOUČKOVÁ, Marta, ed.: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014.